

[itobiad], 2019, 8 (4): 2564/2574

**16. Yüzyıl Tezkirelerinde “Eş’âr” ve “Güftâr” Terimlerinin
Şiir Takdimlerindeki Anlam ve İşlevlerine Dair**

About The Meaning And Functions Of “Eş’âr” and “Güftâr”
Terms In The Poetry Presentations In The 16th Century
Tezkires

Selim GÖK

Dr. Öğr. Üyesi, Karabük Üniversitesi, Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu

Assist. Prof. Dr., Karabük University, Department of Social Sciences.

selimgok@karabuk.edu.tr

Orcid ID: 0000-0002-1631-3402

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Type	: Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Received	: 04.08.2019
Kabul Tarihi / Accepted	: 25.10.2019
Yayın Tarihi / Published	: 04.11.2019
Yayın Sezonu	: Ekim-Kasım-Aralık
Pub Date Season	: October-November-December

Atıf/Cite as: GÖK, S. (2019). 16. Yüzyıl Tezkirelerinde “Eş’âr” ve “Güftâr” Terimlerinin Şiir Takdimlerindeki Anlam ve İşlevlerine Dair. İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 8 (4), 2564-2574. Retrieved from <http://www.itobiad.com/tr/issue/49747/601369>

İntihal /Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and confirmed to include no plagiarism. <http://www.itobiad.com/>

Copyright © Published by Mustafa YİĞİTOĞLU Since 2012 - Karabük University, Faculty of Theology, Karabük, 78050 Turkey. All rights reserved.

16. Yüzyıl Tezkirelerinde “Eş’âr” ve “Güftâr” Terimlerinin Şiir Takdimlerindeki Anlam ve İşlevlerine Dair

Öz

Şair tezkirelerinde “eş’âr” ve “güftâr” terimleri, bazen şairlerin üslubu bazen de şiirler değerlendirilirken kullanılmaktadır. Bu nedenle özellikle şiir örneklerinin takdiminde bu terimlerin içinde bulunduğu kalıp ifadeler sıklığı ve farklılığı ile dikkat çekmektedir. Dolayısıyla bağlamdan ve işlevsel özelliklerinden yola çıkarak bu terimlerin sözlük anlamlarının yanında tezkirelerdeki kullanımına dair çıkarımlarda bulunmak da mümkündür. Bu sebeple bu çalışmada Sehî, Latîfî, Hasan Çelebi, Beyânî, Âşık Çelebi, Ahdî ve Künhü’l-ahbâr’ın tezkire kısmı olarak sıralayabileceğimiz 16. yüzyıl tezkirelerinde “eş’âr” ve “güftâr” terimlerinin taşıdıkları anlamlar; farklı dillerdeki sözlüklerden ve tezkire metinlerinden hareketle belirlenmiştir. Bu çerçevede adı geçen kelimelerin şair ve şiir vasıflandırmalarında ne tür çeşitlenmeler gösterdikleri değerlendirilmiştir. Bu değerlendirmeler esnasında şiir takdimlerinde karşımıza çıkan “beyt, ebyât, şîr, matla’, nazm” terimleri de “eş’âr” ve “güftâr” terimleri müşterekinde anlam ve işlev bakımından mukayese edilmiştir. Bu amaçla bağlamı bir tenkitle “eş’âr” ve “güftâr” kelimelerinin ses ve anlam irtibatı da ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Eş’âr, Güftâr, Tezkire, Şâir, Bağlam.

About The Meaning And Functions Of Eş’âr and Güftâr Terms In The Poetry Presentations In The 16th Century Tezkires

Abstract

In poet tezkires, the terms “eş’âr” and “güftâr” are sometimes used as consider the poet’s style and used sometimes as evaluation of poems. For this reason, especially in the presentation of poem examples, is attracted attention stereotyped expressions, be included of this terms, with their frequency and difference. Hence, it is possible to make inferences as to the use of these terms in tezkires as well as their dictionary meanings based upon their context and functional properties. Therefore, in this study, is determined the meanings of the terms “eş’âr” and “güftâr” in the 16th century tezkires which we can be listed as a part of the tezkire Sehî, Latîfî, Hasan Çelebi, Beyânî, Âşık Çelebi, Ahdî and Künhü’l-ahbâr; with reference to dictionaries and tezkire texts in different languages. Within this scope, is evaluated their show what kind of variations of the words mentioned in poetry and poetry descriptions. During these evaluations, the terms “beyt, ebyât, poetry, matla’, nazm” which are confront our in the presentation of poems have also been in common compared in terms of meaning and function, too. For this purpose, it is worked to reveal the sound and meaning connection of the words “eş’âr” and “güftâr” with a contextual criticism.

Keywords: Eş’âr, Güftâr, Tezkire, Poet, Context.

1. Giriş

Tezkire yazarları, şairler ve şiirler hakkındaki değerlendirmelerinde sıklıkla kalıp terimler kullanmayı tercih etmişlerdir. Bu bağlamda Sehî, Latîfî, Hasan Çelebi, Beyânî, Âşık Çelebi, Ahdî, Gelibolulu Âlî'nin tezkirelerinde bu kalıplar içerisinde bulunan “eş’âr” ve “güftâr” terimlerinin, anlam varyantları olduğu tespit edildi. Ayrıca bahsi geçen terimlerin, tezkirelerde işlev bakımından müşterek ve farklı kullanım alanları olduğu görüldü. Bu sebeple bu terimlere bir anlam çerçevesi çizmek amacıyla 16. yüzyıl tezkireleri taranarak adı geçen terimlerin örneklerini içeren bir bilgi havuzu oluşturuldu. Terimlerin aynı tezkire içerisinde ve 16. yüzyılın farklı tezkirelerinde benzer veya farklı anlamlar karşılayıp karşılamadığı mukayese edildi. Bu bağlamda “eş’âr” ve “güftâr”ın yaygın bir anlamda mı yoksa farklılık ihtiva eden anlamlarda mı kullanıldığı örneklerle değerlendirildi. Değerlendirme esnasında bahsi geçen terimlerle birlikte kullanılan ve tekrar eden söz veya söz gruplarının işlevleri de göz önünde bulunduruldu. Bu sebeple çalışmamızda Osmanlıca, Türkçe ve Farsça ağırlıklı sözlüklerdeki anlamlara da müracaat edildi. Ayrıca tezkirelerde “eş’âr” ve “güftâr”ın bilinen bir sözlük anlamı öne çıkmıyorsa metne uygun bağlama göre anlamlandırma çalışması yapıldı. Ortaya çıkan anlam varyantlarının tezkire yazarları tarafından hangi tasarruflar neticesinde oluşturulduğu misalli tenkitlerle değerlendirildi. Aynı zamanda bu çalışmaya konu olan terimlerin bağlam bakımından değerlendirilmelerinin yanında, tezkirelerde hangi sıklıkla kullanıldıkları da tespit edildi.

2. Eş’âr ve Güftâr

eş’âr: poesy (Redhouse, 1861: 585); verses (Steingass, 1975: 64); vezinli ve kafiyeli sözler (Devellioğlu, 2005: 345); şiirler, manzum ve mukaffa sözler (Ali Nazîmâ, 2002: 87); şiirler (Kantar, 1998: 58). **güftâr:** söz, lakırdı (Ş. Sâmî, 2004: 1171); şiir, güftâra gelmek, söze başlamak (Özön, 1979: 114); söz, kelâm (Ali Nazîmâ, 2002: 111); söz (Devellioğlu, 2005: 441; Kantar, 2011: 149) anlamlarına gelmektedir. Bu sözlük anlamları ışığında eş’âr, “şiirler ve vezinli sözler”; güftâr ise “söz” anlamıyla öne çıkmaktadır. Fakat her iki terim için de bu anlamlar, tezkire metinlerindeki bağlamı ve işlevi tespitinde yetersiz kalmaktadır. Bu nedenle “klâsik edebiyat araştırmalarına kaynaklık edebilecek, üslûp ve mukâyese çalışmaları için zemin teşkil edecek olan bir ‘Tezkire Kavramları/Terimleri Sözlüğü’ne de ihtiyaç duyulmaktadır” (Kılıç, 2018: 12). Çünkü tezkirelerde sıklıkla kullanılan “eş’âr ve güftâr” terimleri “beyt, ebyât, matla’, nazm, şi’r” gibi terimler müşterekinde benzer işlev ve anlamlar taşımaktadır. Özellikle bahsi geçen terimler, şiir örneklerinin hemen öncesindeki takdim ifadelerinde kalıplaşmış söz grupları şeklinde kullanılmaktadır. Bu nedenle tezkire metinleri bağlamında bu takdim ifadeleri, misalli ve metin merkezli olarak değerlendirilmelidir:

“[Tab’î]Bu eş’âr anun güftârındandır. Şi’r:
Kûy-ı Leylâyı koyup seyr ide çün sahrâda
Nice Mecnûn dimesün Kaysa kişi dünyâda”

16. Yüzyıl Tezkirelerinde “Eş’âr” ve “Güftâr” Terimlerinin Şiir Takdimlerindeki Anlam ve İşlevlerine Dair

(Hasan Çelebi, Sungurhan, 2009: 18)

Hasan Çelebi tezkiresinden alınan yukarıdaki Tab’î örneğinde görüldüğü gibi “Bu şiirler onun söz(ler)indedir.” ifadesine müracaat edilmiştir. Benzer ifadeler, hem 16. yüzyılın diğer tezkirelerinde hem de farklı yüzyıl tezkirelerinde sıklıkla kullanılmıştır. Bu nedenle bu ve aşağıdaki örneklerde görüldüğü üzere “şi’r” terimi, beyit örneklerinden önce bir takdim ifadesi olarak kullanılmıştır. Bununla birlikte şiir örneklerinden önce kullanılan takdim terimlerinin aynı işlevde kullanıldığı fakat tezkire yazarlarının bu terimleri kullanırken şiirlerde sistematik bir “tekillik” ve “çoğulluk” ayrımı gözetmedikleri görülmektedir. Dolayısıyla şi’r, sözlük anlamıyla tek bir beyit, şiir veya nazım şeklini tariften ziyade vezinli sözleri karşılayacak genel bir anlamda kullanılmıştır. Benzer şekilde Sehî, Hasan Çelebi ve Latîfî’den alınan aşağıdaki örneklerde “ebyât, eş’âr, şi’r” terimleri tezkire metinlerinde takdim ifadelerinde kullanılmış fakat beyit örneklerinin hemen öncesinde “şi’r” terimi tanımlayıcı başlık olarak tercih edilmiştir:

“[Ahmed Paşa]Ve bu **ebyât** anuñ **eş’ârındandır**. **Şi’r**:
Çin-i zülfüñ miske beñzetedüm hatâsın bilmedüm
Key perîşân söyledüm bu yüz karasın bilmedüm.....”
(Sehî Bey. Kut, 1978: 36)

“[‘Âşık]Bu **eş’âr** mezbûrun **güftârındandır**. **Şi’r**:
Libâsın sanmanız ol gül-‘izârün çeşm-i bülbüldür
Hezârân çeşm-i bülbülden tecellî itdi bir güldür”
(Hasan Çelebi, Sungurhan, 2009: 22)

“[Celîlî Bursevî]Bir hûb hayâli hakkında bu **şi’r-i meşhûr** anuñ **eş’ârından** ve cümle-i ebyât-ı **güftârındandır**. **Şi’r**:
Yine bir derzî güzel sevdi gönül pâresi yok
Rişte-i zülfine bağlu yiler âvâresi çok.....” (Latîfî. Canım, 2000: 212)

“Başlangıçta söz tekrarlarına ve sanatlarına daha fazla yer vererek şiirde âhengi sağlayan Divan şairlerinin daha sonraki dönemlerde ses tekrarlarına itibar ettikleri görülür” (Kılıç, 2003: 115). Tezkire yazarları bu kalıp terimleri; misalli bir tenkit oluşturma amacıyla olumlu ya da olumsuz vasıflandırmalarla birlikte ses uyumlarını gözeterek kullanmıştır. “Şeyhî, Ahmed Paşa ve Necatî’nin söz tekrarlarına ve sanatlarına düşkünlükleri Bakî ve Nefî’de yerini ses tekrarlarına ve ritmik unsurların başarılı bir biçimde kullanımına bırakır. Bu noktadan hareketle acaba tezkire yazarları (bir manada o devrin edebiyat eleştirmenleri) bu hususa dikkat ettiler mi?” (age., s. 115). Mesela 17. yüzyılda Nergisî ve Veysî’nin düzyazı örneklerinde görüldüğü üzere nesir, dil tercihleri bakımından yoğunluk ve ağırlık kazanmıştır. Bu nedenle sadece secî’ye bağlı kalmaksızın bir âhenk oluşturma anlayışının tezkire münekkitlerinin sıklıkla başvurduğu bir edebî yönelim olduğu bilinmektedir. Bu nedenle tezkire münekkitlerinin metni süsleme ve sanat oluşturma oranlarında belirgin farklılıklar tespit etmek de mümkündür. Dolayısıyla secî ve metin içi âhenk oluşturma amacıyla da seçilen temel tezkire terimleri, çalışmamıza konu edilen 16. yüzyıl tezkirelerinde, varyantlaşma göstermektedir. Ayrıca bahsi geçen terimlerin ses uyumu bulunan çerçeve kalıplar halinde kullanıldığı görülmektedir.

Dolayısıyla yukarıdaki örneklerde kullanılan “*Bu ebyât anun eş’ârındandır, bu eş’âr anun güftârundandır, bu şi’r anun güftarundandır*” ifadelerine benzer biçimde Âlî, Sehî, Latifî, Ahdî, Hasan Çelebi ve Beyânî tezkirelerinde de benzer takdim ifadelerine sıklıkla rastlamak mümkündür. Fakat takdimlerden sonra verilen şiir örneklerinden önceki tanımlayıcı terimlerde değişkenlik görülmektedir:

<p>“<i>Bu ebyât dahi anundur. Hak budur ki hûb eda itmişdür. “Şair eş’ârına göre bu ebyât güzîdedür.”</i> (Künhü’l-ahbâr. İsen, 1994: 35)</p>
<p>“[Sun’î]Ve bu beyt anuñ eş’ârındandır ki zikr olunur. Beyt: Bahtum midur benüm ya sitâreñ midür senüñ İşitmez âh u nâleñi iy dil o yâr uyur” (Sehî Bey. Kut, 1978:251)</p>
<p>“[Mevlânâ]Bu birkaç ebyât anuñ eş’ârındandır. Matla’: Fikr eyle mebd’e’ün neredendür nedür me’âd Hem geldigünden işbu makâma nedür murâd” Latifî. Canım, 2000:164)</p>
<p>“[Pervîz Efendi] Bu ebyât anların cümle-i eş’ârındandır ihtisâr olunup izhâr olundu. Ebyât: Geldi bahâr n’eylesün ‘uşşâk bâdesüz Yâ râh-ı ‘ışka nice gidilsün zevâdesüz.....” (Ahdî. Solmaz, 2009: 53)</p>
<p>“[Zuhûrî] Lâkin denâ’et ü hissetde dahi mertebe-i nihâyete vâsıl idi. Bu eş’âr anundur. Şi’r: Sever gönliüm şu dildârı cefâsı olsun olmasun Kabûl itdüm cefâsını vefâsı olsun olmasun” (Hasan Çelebi. Sungurhan, 2009: 20)</p>
<p>“[Mecdî]Eş’âr -ı û: Baña göstermemek ruhsâr-ı zîbâsını cânânunñ Olupdur başı altından ser-i zülfi perîşânunñ....”(Âşık Çelebi. Kılıç 2018: 333)</p>
<p>“[İshak Çelebi]hoş-âyende eş’ârı vardır. Bu gazel-i meşhûr anundur. Yolına sen sanemün cânı fedâ eyleyelüm Turalum kavlimüze ahde vefâ eyleyelüm.....” (Beyânî. Sungurhan, 2008: 18)</p>

Yukarıda takdim ifadesinde kullanılan “eş’âr” terimi, “beyt, matla’, şi’r” kelimelerini veya şiir sayılabilecek vezinli bütün nazım örneklerini kapsamaktadır. Ayrıca Beyânî, nazım şekli olarak beğenisini dile getirdiği şiirler arasından verdiği yukardaki gazel örneğinde “*bu gazel-i meşhûr anundur*” kalıp ifadesini kullanmıştır. Bu ifadenin benzer formları “*bu gazel anun eş’ârındandır, bu gazel anun şi’ridür, bu nazm anundur... vb.*” şeklindedir. Buradan da anlaşılacağı gibi kullanılan kalıplar ve bahsi geçen tezkire terimleri birbirinden belirgin bir farkla ayrılmamaktadır. Çünkü “tezkirelerin pek çoğu, orta ya da süslü nesir dediğimiz secili nesre örnek teşkil ettiğinden, bu kelimelerin değişmesinde secinin payı da vardır. Secili ifadeleri tercih eden tezkire yazarı, kelime hazinesinin zenginliğini, sanatlı ifadedeki başarısını göstermeye de çalışmıştır (Kılıç, 2003: 115). Dolayısıyla bir âhenk kurgusu içerisinde manadan bağımsız olmayan kalıplarla biyografiler oluşturulmuştur. Yukarıdaki Beyânî örneğine benzer biçimde

16. Yüzyıl Tezkirelerinde “Eş’âr” ve “Güftâr” Terimlerinin Şiir Takdimlerindeki Anlam ve İşlevlerine Dair

şağıdaki örnekte Sehî Bey, Sultan Cem’in şiire ve nesre hâkim benzersiz bir şâir olduğunu ifade etmiştir. Bu beğenisini şairin özellikle gazelleri için de yinelerken aşağıdaki örnekte eş’âr’ın daha genel, *gazel*’in de daha sınırlı bir şiir grubunu tarif eden anlamını tercih etmiştir. Örnek takdiminde tanımlayıcı başlık olarak yine “*gazel*” terimine başvurulmuştur:

“[Merhum Sultan Cem]Eş’âr u inşâya kâdir ve kendüsi bî-bedel şâ’ir eş’ârî hayâl-engîz ve **gazeliyyâtı** emsâl-âmîz ‘ale’t-tertib dîvânı var. Ve bu **gazel** anuñ eş’ârındandır. **Gazel:**
Dil helâk eyler gözün hançer çeker cân üstüne
Gör ne hûnîdür gözün kim kan ider kan üstüne.....”
(Sehî Bey. Kut, 1978: 25)

Giriş kısmında belirtildiği gibi tezkire terimlerinin sözlük anlamları “*genel anlam*” ve “*özel anlam*” bakımından ayrılmaktadır. Fakat bu farklılık yani tekillik-çoğulluk; genel anlamlılık ve özel anlamlılık, tezkire yazarlarının tercihinine bağlı olarak sistemli olmayan bir şekilde metin tenkitlerinde kullanılmaktadır. Bu değişkenlik sebebiyle “*üslup kavramının ve bununla ilgili kelime ve tabirlerin tezkirecilerce çeşitli anlam ve amaçlarla kullanıldığını tekrar etmek gerekmektedir. Sözlük anlamları doğrultusunda ‘şiir, nesir, kasîde, gazel, mesnevî, mesel, muammâ, tecnis’ gibi çağının herhangi bir edebiyat geleneği ya da unsurunu ifade etmek için genel ad olarak geniş bir şekilde kullanıldığını unutmamalıyız*” (Tolasa, 2002: 263). Dolayısıyla yukarıdaki şair ve şiirlere dair tenkit örneklerinin sayısını arttırmak mümkündür. Benzer biçimde aşağıdaki örneklerde tezkirelerdeki “*beyt, ebyât, matla’ ve şi’r*” gibi terimler; şiir örnekleri veya şiir birimlerini tarif bakımından benzer işlevde kullanılmıştır. Kullanımlardaki benzerlik lego parçaları gibi aynı kelimelerin farklı yerlerde ve bağlamlarda kullanılmasıyla ilgilidir. Yani “*eş’âr*” ve “*güftâr*” terimlerinin kullanımı da klasik edebiyatın şiirlerindeki mazmun kullanımlarına benzerdir:

“[Me’âli].....Bu eş’âr anun **güftâr**-ı belâgat-şî’âridur. **Beyt:**
Kâkülün ol cime benzer kim cinân üstindedür
Ganzeler ol sine benzer kim sinân üstindedür..”
(Beyânî. Sungurhan, 2008:173)

“[Sultan Korkud]Ve cümle-i eş’ârından bu **ebyât** anuñdur. **Beyt:**
Hasret-i derd-i ruhuñla lâle-i Nu’mânı
Baş açuk abdâl olup biline yaprak bağlanır...” (Sehî Bey. Kut, 1978: 31)

“[Mevlana Şirâzî] Ve bu **şi’r** anuñ güftârındandır. **Beyt:**
İz’ârında hatı mektûb-ı cândur
Mahabbet-nâme-i âhir zamândur” (Künhü’l-ahbâr. İsen, 1994:124)

“[Nehârî]Bu eş’âr mezbûrun **güftâr**ındur. **Ebyât:**
Sorma nedür dehân u miyânunla hâlîmüz
Çün yok netîce hîçe geçer kîl ü kâlimüz” (Beyânî. Sungurhan, 2008: 218)

“Kabûle kâbil **nâzûk eş’ârı** ve **hoş-âyende güftârı** vardır. Bu **matla’** anuñ eş’ârındandır. **Matla’:**
Ne lutf itdün baña kahr ile gırrâlanmadan gayrı
Güzeller şâhu neñ gördük temâşâlanmadan gayrı
Şi’r:
Kâmetün banındağı hâlün degüldür ey meh-rû

Sitâredür ki olupdur hilâle hem-pehlû” (Latîfî. Canım, 2018: 144)

“[Mahvî]Eş’ârî rindâne ve matla’ları mestâne ve bu bir iki **matla’** anuñ **eş’ârindandır. Matla’:**
Şâhum egerçi milk-i fenâ pâdişâhiyuz
Pîr-i tarîkatuñ kuliyuz hâk-i râhiyuz” (Sehî Bey. Kut, 1978: 236)

Ayrıca aşağıdaki örnekte “bir kaç matla’ u beyt anundur” ifadesinin ardından örnekleri tariflen “nazm” terimi kullanılmıştır. “Nazm” da “şi’r, matla’, ebyât, beyt” özelinde spesifik bir anlamdan ziyade şiir kabul edilen örneklerin hepsini kapsamakta, işlev bakımından da bahsi geçen terimlerle aynı özellikleri taşımaktadır:

“[Fenâyî] Bu bir kaç **matla’ u beyt anundur. Nazm:**
Tîr-i gamzen mühri çıkmaya derûn-ı sîneden
Pâre pâre rîze rîze çâk çâk olsa beden ” (Ahdî. Solmaz, 2009:252)

Tezkire terimlerinin tüm tezkirelerde aynı manada ve aynı işlevde kullanılması tezkire yazarlarının şahsî edebî kanaatleri ve yönelimleri dikkate alındığında pek mümkün olmayan bir durumdur. Harun Tolasa’nın “üslup” terimine dair değerlendirmeleri bu nedenle dikkate değerdir. Çünkü “üslup” teriminin kullanımına dair hem şairler hem de tezkire yazarları dil-üslup, hayal dünyası ve teknik tercihler bakımından farklı tasarruflara sahiptir. Aynı kanaatler üslubu oluşturan bileşenler için de geçerlidir. “Farklı etnik yapı ve kültürlerin edebî gelenek, anlayış ve uygulamalarının hatta bu arada dil ve lehçe farklılığının da bu adla anıldığını bilmeliyiz. Öte yandan bir dilin içerisinde o dilin seçkinlik kazanmış, kendini benimsetmiş kabul ettirmiş hatta örnek durumuna gelmiş devir ve şahısların edebî anlayış ve uygulamalarına da üslup, tarz, vadi... vb. denilmektedir” (Tolasa, 2002: 263). Ayrıca bahsi edilen bu unsurların eleştirisi farklılıklar gösterse de dil ve üslup ayrımı için kısmî belirgin örneklerle erişmek de mümkündür. Mesela aşağıdaki örneklerde “Fârisî eş’âr” şiirlerin yazıldığı dili işaret etmektedir ve örneklerde “güftâr”ın şiiri meydana getiren bir unsur olduğu görülmektedir. Dolayısıyla eş’âr; güftârdan yani sözlerden meydana gelmiş bir ürünü kastetmektedir. “...nın güftârındandır.” kalıp kullanımı da meydana gelen şiir mahsulünü kastederek şaire veya şairlik özelliğine atıf yapmaktadır. Sözlük anlamları ve metin merkezli örnekler göz önüne alındığında “güftâr”ın şairin “kelime dünyası”nı kastederek bir üslup hususiyetini taşıdığı; “güftârdur, güftârındandır” kalıp ifadelerinin de şairlerin sahip oldukları veya işleyerek nazma döktükleri kelime kullanımına işaret ettiği görülmektedir. Özetle güftârın “söz varlığını veya üslubu” kasteden bir hüviyeti olduğu açıktır. Bu hüviyet, başta da belirttiğimiz şair ve şiir tenkidi ile iç içe geçmiş bir kullanıma sahiptir:

“[‘Abdü’l-vehhâb Es-sâbûnî]Bu **Fârisî eş’âr** mezbûrun **güftârındandır. Şi’r :**
Âb-ı hayvân-i lebet ber-ser-i çâh-ı zekan est
‘Âdetî nîst meger mu’cize-i ân dehen est”
(Hasan Çelebi. Sungurhan, 2009: 37)

16. Yüzyıl Tezkirelerinde “Eş’âr” ve “Güftâr” Terimlerinin Şiir Takdimlerindeki Anlam ve İşlevlerine Dair

<p>“[Ahmed Çelebi]Bu <u>eş’âr-ı Fârisî</u> ol yâr-ı nîkû-<u>güftârundur</u>. Nazm: Kâmetem geşte ham ez hicr-i kemân-ebrûyî Mîresed tîr-i cefâ ber-dilem ez her süyî.....” (Ahdî. Solmaz, 2009: 96)</p>
<p>“[Basîrî] Hoş-âyende hûb <u>eş’ârî</u> ve pesendîde <u>Fârisî ve Türkî</u> mergûb <u>güftâr</u> vardır. Bu birkaç matla’ anuñ eş’ârındandır. Matla’: ‘Âşıklarımı âh o Mesîhâ-dem öldürür Bu âdem öldürür ki Mesîh âdem oldurur....” (Latîfî. Canım, 2000: 189-90)</p>
<p>“Nâzûk edâ ve rengîn elfâzla <u>Fârisî ve Türkî hûb eş’ârî ve nâzûk güftârî</u> vardır. Bu <u>şîr-i garrâ</u> ve gazel-i zîbâ ol Hazretüñ enfâs-ı şerîfesindendir. Şîr: Jeng-i ğamdan diler iseñ ola göñlüñ sâfî Koma elden koma bir lahza şarâb-ı sâfî.....” (Latîfî. Canım, 2018:109)</p>
<p>“[‘Îzârî-i Sâlis]Her zemânda bir âyîne-i ruhsârûñ âbeş âşık-ı dîdârî idi. Aña binâen ol <u>tûtî-i şîrîn-güftâr</u>ñ mahlası ‘Îzârî idi.....” (Âşık Çelebi. Kılıç, 2018: 460)</p>
<p>“[Emîrek]<u>Fârisî vü Türkî eş’ârî</u> vardır. Bu ebyât anundur. Diger: Sevdüm görünce sen şeh-i Yûsuf-likâyı ben Göz göre başuma satun aldum belâyı ben.....” (Beyânî. Sungurhan, 2008: 24)</p>
<p>“[Şeyhî]<u>Eş’ârî hûb u hem-vâr</u> ve <u>güftârî hayâlât-engîz ü ma’nâdârdur</u>. Bu ebyât anundur.” (Ahdî. Solmaz, 2009: 101)</p>

Aşağıdaki örnekte Acemâne ifadesi “Acem tarzı” ve “Acemler gibi” söz kullanma manasındadır ve bu yakıştırma Acemlerin kendilerine has kelime kullanım özellikleriyle şiirlerin üslubunu kastetmektedir. Dolayısıyla Acemâne kelimesi, bir üsluba, dile ve şiir tarzına binaen söylenmiştir. Âlî, Latîfî ve Beyânî tezkirelerinden alınan aşağıdaki bazı örneklerde “Acemâne güftâr, Türkî mergub güftâr, Nevâî tarzı ve Necâtî tarzı güftâr” gibi terimsel kullanımlar da üsluba dair yönelimlerden bahsetmektedir:

<p>“[Sultân Selîm] <u>Fârisî eş’ârî</u> ve <u>Acemâne güftârî</u> vardır. Bu eş’âr ol pâdişâh-ı bâ-iktidârundur.” (Beyânî. Sungurhan, 2008:7)</p>
<p>“Türkî ‘ibarat nazımlarından ve Türkistan şâ’irlerindedir. Ekser-i eş’ârî Nevâî tarzındadır.” (Künhü’l-ahbâr. İsen, 1994: 43)</p>
<p>“<u>Hoş-âyende hûb eş’ârî</u> ve <u>pesendîde Fârisî ve Türkî mergûb güftârî</u> vardır. Bu birkaç matla’ anuñ eş’ârındandır.” (Latîfî. Canım, 2018: 148)</p> <p>“.....Şîve-i eş’ârda ve işve-i güftârda Necâtî tarzına gitmişdür.” (Latîfî. Canım, 2018: 263)</p>

Aşağıda Hasan Çelebi, Âlî, Latîfî, Âşık Çelebi, ve Ahdî’den alınan biyografi örneklerinde şiirlerin içerikleri veya tavırlarıyla ilgili nitelemeler yapılmıştır. Örneklerdeki gibi “eş’âr” ve “güftâr” için benzer biçimde *sofiyâne, tasavvufâne, rindâne, mestâne, pâk, sûznâk*...vb. terimler kullanılmıştır. Bu yakıştırma da şiir üslubuna dair şair yönelimlerinden bahsetmektedir:

<p>“[‘Ârifî]Ol zemânda tasavvufâne eş’ârî diyüp bir tercî’i vardır ki bendi budur.” (Hasan Çelebi. Sungurhan, 2009: 30)</p>
--

“**[Kemâl Halvetî]** Ana binâ'en eş'ârı sofîyâne ve cümle-i güftârı tasavvufâne vâkı'dur.” (Künhü'l-ahbâr. İsen, 1994: 115)

“**[Bezmi]**Bu haysiyyetden eş'ârı rindâne ve güftârı mestânedür.” (Latîfî. Canım, 2000: 187)

“**[Muhtârî]**Destâr-ı sebz ile tûtî dillidür, agzında şeker güftârdur.....” (Âşık Çelebi. Kılıç, 2018: 338)

“**[Ulvî Mehmed Çelebi]**Evc-i belâgatda hayli ulvî pervâz idüp beyne'l-akrân mümtâz olmuştur. Eş'ârının edâsı pâk ma'nâsı sûznâkdur.” (Ahdî. Solmaz, 2009: 126)

Buna ek olarak Latîfî'den alınan aşağıdaki örneklerde “kasâyid ü eş'âr” tasnifi dikkat çekicidir. Tezkirelerde kullanılan eş'âr'ın bütün şiiirleri kapsayan genel anlamı ortaya çıkmakla birlikte zaman zaman bu terimin kasîdeler ve terci' bentler dışındaki şiiirleri veya (muhtemelen) gazelleri tanımlayıcı bir terim olduğu da görülmektedir.

“.....didüğü **kasâyid ü eş'ârı** tettebbu' ile dimeyeydi şu'arâ-yı vilâyet-i Rûm içre cümleden serâmed ü müsellemed ve.....” (Latîfî. Canım, 2018: 113)

“.....nice vâfir **kasâyid ü eş'ârı** ve **Nevâyî tarzına** karîb hoş-âyende güftârı vardır. Bu matla' anlarındur.” (Latîfî. Canım, 2018: 183)

“**[Mevlânâ Şeyhî]** Mezbûrun **kasâ'id u eş'ârını** fehm itmedüğine binâ'en ri'âyetinden ve istimâ'-ı nazmından usanurdu. (Künhü'l-ahbâr. İsen, 1994: 112)

Ayrıca Âşık Çelebi'nin aşağıdaki Senâyî örneğinde eş'âr, kasîde ve mesnevîler dışındaki şiiirleri kastedecek şekilde kullanılmıştır. Latîfî ise aşağıdaki örnekte mesnevîler ve kasîdeleri; şiiirlerden (gazel)lerden ayrı değerlendirilmiştir. Eş'âr yine bu biyografide mesnevî dışındaki şiiirleri kapsamaktadır:

“**[Senâyî]**Egerçi hemşehrileri hakkında itra idüp **kasâ'id-i masnû'â ve eş'âr matbu'aya** ve Şebistân-ı hayâl tarzında Neyistân-ı Zülâl nâm kitâb ve mü'ellefât-ı 'âdîde ve **mesneviyyât-ı pesendide** isnâd idüp” (Âşık Çelebi. Kılıç 2018: 625)

“Manzûmât-ı Fûrsi tamâm tettebbu' itmiş tarîk-ı nazma mücidd ü tâlib ve **mesneviyyâtı** eş'ârına gâlibdür. ” (Latîfî. Canım, 2018: 175)

Ayrıca tezkirelerde “eş'âr ve güftâr” terimlerinin kullanım sıklıklarının verildiği aşağıdaki tablonun farklı tespitlere imkan tanıyacağı düşünülmektedir:

	Müellifi	Tezkire Adı	eş'âr	güftâr
1.	Sehî Bey (ö. 1548)	Heşt Behişt	673	26
2.	Latîfî (ö.1582)	Tezkire-i Şu'arâ	236	92
3.	Ahdî (ö.1593)	Gülşen-i Şu'arâ	262	138
4.	Âşık Çelebi (ö.1572)	Meşa'irü'ş-şu'arâ	7	14
5.	Hasan Çelebi (ö. 1604)	Tezkire-i Şu'arâ	645	193
6.	Beyânî (ö.1597)	Tezkire-i Şu'ara	210	57
7.	Gelibolulu Âlî (ö. 1600)	Künhü'l-ahbâr	71	34

3. Sonuç ve Tartışma

- Bu çalışmada elde edilen veriler neticesinde 16. yüzyıl tezkirelerindeki şiir takdim ifadelerinde “eş’ar” teriminin “şi’r, beyt, ebyât, matla’, nazm” bağlamında vezinli şiir örneklerini kapsayan genel anlamlı bir terim olarak kullanıldığı tespit edilmiştir.
- Biyografilerde “güftâr”, sözlük anlamı “söz”ün yanında şairlerin söz dünyası ve kelime hazinesini kastederek onların “kelime tercihleri ve üslûbu”na kaynak gösterilmektedir. Dolayısıyla güftâr, sıklıkla şâirin bütün sözlerinden teşekkül “üslûb”unu tanımlayan bir terim olarak kullanılmaktadır.
- “Acemâne, tasavvufâne, rindâne, Acem tarzı, Necâtî tarzı...vb.” sıfatlar bir üsluba ve şiir tarzına binaen söylenmiştir. Bu ve buna benzer sıfatlar, üslup özelliğini belirginleştirerek güftâr’ın üslupla ilgili niteliklerini kuvvetlendirmiştir.
- Biyografilerde şiir örneklerinden önce kullanılan kalıp takdim terimleriyle oluşturulan söz kalıplarının cümle kuruluşu bakımından benzer işlevde kullanıldığı tespit edilmiştir. Fakat tezkire yazarlarının bu terimleri kullanırken sistematik bir “tekillik ve çoğulluk” ayrımı gözetmekten ziyade “genel anlamlılık ve özel anlamlılık” özellikleri taşıyacak şekilde kullanım tercih ettikleri görülmüştür. Bu nedenle çalışmamıza konu olan terimler için sistematik bir mana tasnifi yapmaktan ziyade “genel anlam” ve “özel anlam” gruplandırması yapmak daha mümkündür.
- Bazı biyografilerde “kasâid, terci’, mesneviyyât” gibi terimlerin “eş’âr” teriminden ayrı olarak değerlendirildiği ve “eş’âr”ın bu bahsi geçen şiir şekilleri dışındaki şiirleri (sıklıkla) gazelleri tanımladığı tespit edilmiştir.
- Nihai olarak “eş’âr” ve “güftâr” terimlerinin tezkire yazarları tarafından sıklıkla kullanılmasının temelinde -klasik edebiyat şairleri gibi- mananın bir adım üzerine çıkan âhengi, ses formlarını ve ses benzerliklerini kurma gayesi olduğu da anlaşılmıştır. Bu dikkatle sadece secî’ye bağlı kalmaksızın tezkire biyografilerindeki kalıp ifadelerde ve kelime örgüsü kullanımlarında da bu durum müstakil olarak görülmektedir.
- Bu çalışma 16. yüzyıl tezkirelerinde kullanılmış bahsi geçen terimlerin kısmî olarak anlam ve işlevlerine dair bir tenkit mahiyetinde olup, tezkireler özelinde elde edilebilecek yeni bilimsel çalışmalar için kavramsal bir analiz ve tahlil çalışması özelliği taşımaktadır.

4. Kaynaklar

- Ahdî. Solmaz, Süleyman (2009). *Ahdî, Gülşen-i Şu'arâ (e-kitap)*, Denizli, AKM Yay.
- Ali Nazîmâ (1902). *Mükemmel Osmanlı Lügati*, İstanbul, Dersaadet.
- Âşık Çelebi. Kılıç, Filiz (2018). *Âşık Çelebi-Meşâ'irü'ş-şu'arâ (e-kitap)*, Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay.
- Beyânî. Sungurhan E., Aysun (2008). *Beyânî, Tezkiretü'ş-şuarâ (e-kitap)*, Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay.
- Devellioğlu, Ferit (2005). *Osmanlıca-Türkçe Lügât*, Ankara, Aydın Kitabevi.
- Hasan Çelebi. Sungurhan E., Aysun (2009). *Kınalızâde Hasan Çelebî, Tezkiretü'ş-şuarâ (e-kitap)*, Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay.
- Kanar, Mehmet (1998). *Büyük Farsça-Türkçe Sözlük*, İstanbul, Birim Yay.
- Kanar, Mehmet (2011). *Türkçe-Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, İstanbul, Say Yay.
- Kılıç, Atabey (2018). "Tezkire Terimleri Sözlüğüne Dair", *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, Cilt/Volume: 2, Sayı/Issue: 4, (TEBDİZ Özel Sayısı).
- Kılıç, Filiz (2003). "Tezkirelerde Şiirin Âhengini Belirten Kelimeler Üzerine", *Millî Folklor*, 2003, Yıl 15, Sayı 60, s. 110-115.
- Künhü'l-ahbâr. İsen, Mustafa (1994). *Gelibolulu 'Âlî, Künhü'l-ahbâr'ın Tezkire Kısmı (e-kitap)*, Ankara, AKM. Yay.
- Latîfî. Canım, Rıdvan (2000). *Latîfî-Tezkiretü'ş-şuarâ ve Tabsiratü'n-nuzamâ (e-kitap)*, Ankara, AKM. Yay.
- Özön, M. Nihad (1979). *Büyük Osmanlıca-Türkçe Sözlük*, İstanbul Bilgi Yay.
- Redhouse, J. W. (1861). *A Lexicon (English and Turkish)*, London.
- Sehî Bey. Kut, Günay (1978). *Heşt-Behişt- The Tezkire by Sehî Beg*, Harvard.
- Steingass, F. (1975). *Persian-English Dictionary*, Beyrut by Typopress.
- Ş. Sami (2004). *Kâmûs-ı Türkî*, İstanbul, Çağrı Yay.
- Tolasa, Harun (2002). *Sehî, Latîfî, Âşık Çelebi Tezkirelerine Göre 16.yy'da Edebiyat Araştırma ve Eleştirisi*, Ankara, Akçag Yay.

